

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ ПРАВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ**THE FUNCTIONAL SIGNIFICANCE OF INCENTIVE LEGAL NORMS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF LEGAL CULTURE AND LEGAL EDUCATION IN UKRAINE**

Актуальність статті зумовлена необхідністю поглибленого аналізу заохочувальних правових норм як важливого інструменту правового впливу, що забезпечує розвиток правової культури, підвищення ефективності правового виховання та формування соціально активної й відповідальної поведінки громадян в Україні. Метою статті є дослідження ролі заохочувальних норм у формуванні правосвідомості, правової культури та соціально активної поведінки громадян. Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання: проаналізувати сутність і ознаки заохочувальних правових норм, визначити їх місце у механізмі правового регулювання; дослідити їх вплив на формування правомірної поведінки та правової активності суб'єктів права; охарактеризувати роль заохочувальних норм у процесі правового виховання; з'ясувати їх функціональне значення у реалізації правової політики України. У статті здійснено аналіз функціонального значення заохочувальних правових норм як інструменту формування правової культури та правового виховання в Україні. Наголошено, що у сучасних умовах розвитку правової системи України підвищення ефективності заохочувальних норм права потребує комплексного підходу, який охоплює як нормативний, так і організаційний та мотиваційний аспекти. Однією з ключових проблем є недостатня системність їх застосування, що знижує їх вплив на формування правомірної поведінки та розвиток правової культури. У цьому контексті важливим є вдосконалення нормативного закріплення заохочувальних механізмів, зокрема шляхом чіткого визначення підстав, форм і умов застосування заохочень у різних галузях права. Встановлено, що заохочувальні правові норми виступають ефективним інструментом правового впливу, який поєднує нормативні та мотиваційні засоби, сприяючи добровільному дотриманню правових приписів. Доведено, що їх застосування забезпечує формування стійких правових переконань, розвиток правової культури та підвищення рівня правової активності громадян. Показано, що комплексне використання заохочувальних механізмів у системі правового регулювання сприяє підвищенню ефективності правового виховання та зміцненню правопорядку в Україні.

Ключові слова: заохочувальні правові норми, правове виховання, правова культура, правосвідомість, правова активність, стимулювання правомірної поведінки, правова політика.

The relevance of the article is due to the need for an in-depth analysis of incentive legal norms as an important tool of legal influence, ensuring the development of legal culture, increasing the effectiveness of legal education and the formation of socially active and responsible behavior of citizens in Ukraine. The purpose of the article is to study the role of incentive legal norms in the formation of legal awareness, legal culture and socially active behavior of citizens. To achieve this goal, the following tasks were set: to analyze the essence and features of incentive legal norms, determine their place

in the mechanism of legal regulation; to investigate their impact on the formation of lawful behavior and legal activity of legal subjects; to characterize the role of incentive legal norms in the process of legal education; to clarify their functional significance in the implementation of the legal policy of Ukraine. The article analyzes the functional significance of incentive legal norms as a tool for the formation of legal culture and legal education in Ukraine. It is emphasized that in the current conditions of development of the legal system of Ukraine, increasing the effectiveness of incentive norms of law requires a comprehensive approach that covers both normative and organizational and motivational aspects. One of the key problems is the lack of systematicity of their application, which reduces their impact on the formation of lawful behavior and the development of legal culture. In this context, it is important to improve the regulatory consolidation of incentive mechanisms, in particular by clearly defining the grounds, forms and conditions for the application of incentives in various branches of law. It is established that incentive legal norms act as an effective tool of legal influence that combines normative and motivational means, contributing to voluntary compliance with legal requirements. It is proven that their application ensures the formation of stable legal beliefs, the development of legal culture and an increase in the level of legal activity of citizens. It is shown that the comprehensive use of incentive mechanisms in the legal regulation system contributes to increasing the effectiveness of legal education and strengthening the rule of law in Ukraine.

Key words: incentive legal norms, legal education, legal culture, legal awareness, legal activity, stimulation of lawful behavior, legal policy.

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена сучасними процесами трансформації правової системи України, що супроводжуються реформуванням законодавства, утвердженням принципів верховенства права та посиленням ролі правових цінностей у суспільному розвитку. У цих умовах особливого значення набуває формування ефективного механізму правового впливу, спрямованого не лише на регулювання суспільних відносин, а й на стимулювання правомірної поведінки суб'єктів права.

Сучасна правова реальність вимагає переосмислення функціонального призначення правових норм, які поряд із регулятивною та охоронною функціями повинні виконувати стимулюючу роль. Особливо це стосується заохочувальних правових норм, що сприяють формуванню позитивної мотивації до дотримання права, розвитку правової активності та підвищенню рівня правосвідомості громадян. Їх значення посилюється в умовах демократичних перетворень, коли ефективність правового регулювання дедалі більше залежить від добровільного виконання правових приписів. Водночас важливим чинником забезпечення результативності правового впливу є рівень правової культури суспільства, який визначає ставлення особи до права, її готовність діяти відповідно до правових норм і сприймати їх як соціальну цінність. Формування правової культури безпосередньо пов'язане з процесом правового виховання, що спрямований на розвиток правосвідомості, утвердження правових цінностей і вироблення стійких моделей правомірної поведінки. Незважаючи на значну увагу до проблем правового регулювання, питання функціонального значення заохочувальних норм права у контексті розвитку правової культури та правового виховання залишаються недостатньо комплексно дослідженими. Зокрема, потребує подальшого наукового осмислення їх роль як інструменту формування внутрішньої мотивації до правомірної поведінки, їх вплив на правову активність громадян та місце у системі правових засобів реалізації правової політики держави. Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого аналізу заохочувальних правових норм як важливого інструменту правового впливу, що забезпечує розвиток правової культури, підвищення ефективності правового виховання та формування соціально активної й відповідальної поведінки громадян в Україні.

Стан дослідження. Проблема заохочувальних правових норм як інструменту формування правової культури та правового виховання в Україні є актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірі. Ефективне використання таких норм потребує їх глибокого наукового осмислення, врахування сучасних соціально-правових трансформацій, а також розробки дієвих механізмів правового стимулювання, спрямованих на формування правомірної та соціально активної поведінки громадян.

Вагомий внесок у дослідження правової культури, правового виховання та правової політики здійснили сучасні українські фахівці, зокрема Т. С. Поліщук, Н. П. Харченко, які аналізують

ціннісні засади правової культури, механізми її формування та взаємозв'язок із правовою політикою держави. Питання заохочувальних норм як правового засобу стимулювання поведінки суб'єктів досліджували Н. І. Керничний, Ю. І. Чалий, О. С. Котуха, Ю. В. Цуркан-Сайфуліна, які розкривають їх сутність, функціональне призначення та роль у механізмі правового регулювання. Разом з тим слід зазначити, що попри наявність значної кількості наукових праць, заохочувальні правові норми у контексті їх функціонального значення для розвитку правової культури та правового виховання ще не отримали комплексного дослідження. Зокрема, недостатньо висвітленими залишаються питання їх системного впливу на формування правосвідомості, внутрішньої мотивації до правомірної поведінки та їх інтеграції у механізм реалізації правової політики. Але, наукова розробка проблематики заохочувальних правових норм потребує подальшого розвитку, зокрема у напрямі комплексного аналізу їх функціонального значення, мотиваційного потенціалу та ролі у формуванні правової культури й правового виховання в умовах сучасного розвитку України.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є дослідження функціонального значення заохочувальних правових норм як інструменту формування правової культури та забезпечення ефективного правового виховання в Україні. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати сутність та ознаки заохочувальних правових норм; з'ясувати їх місце у механізмі правового регулювання; дослідити вплив заохочувальних норм на формування правової культури та правосвідомості громадян; охарактеризувати їх роль у процесі правового виховання; визначити функціональне значення заохочувальних норм у реалізації правової політики України та окреслити основні напрями підвищення ефективності їх застосування.

Виклад основного матеріалу. Правова культура у сучасних наукових підходах розглядається як комплексне соціально-правове явище, що відображає рівень розвитку правової системи, правосвідомості та правової поведінки суб'єктів. Вона формується під впливом сукупності правових, соціальних та ціннісних чинників і виступає важливим індикатором ефективності функціонування права у суспільстві. Водночас правова культура охоплює не лише знання норм права, але й ставлення до них, рівень довіри до правових інститутів та готовність діяти відповідно до встановлених правил. Зокрема, підкреслюється, що правова культура забезпечує інтеграцію правових норм у систему соціальних цінностей, визначаючи орієнтацію поведінки суб'єктів права та рівень їх правової активності [1, с. 287].

У контексті сучасного правового розвитку правова культура набуває значення не лише результату правового регулювання, але й чинника, що впливає на формування та реалізацію правової політики. Вона визначає рівень сприйняття правових норм, ступінь їх добровільного виконання та ефективність правового впливу в цілому. Крім того, правова культура забезпечує зв'язок між нормативними приписами та реальною поведінкою суб'єктів, сприяючи їх практичній реалізації. Як зазначається у наукових дослідженнях, взаємозв'язок правової культури і правової політики проявляється у їх взаємному впливі: правова політика формує нормативні засади розвитку суспільства, тоді як правова культура забезпечує їх сприйняття та реалізацію на рівні поведінки суб'єктів [2, с. 744].

Важливим елементом формування правової культури виступає правове виховання, яке забезпечує засвоєння правових знань, формування правових переконань та розвиток навичок правомірної поведінки. Воно спрямоване не лише на інформування особи про зміст правових норм, але й на формування внутрішнього переконання у необхідності їх дотримання. У сучасних умовах воно розглядається як системний процес, що охоплює освітні, інформаційні та соціальні впливи, спрямовані на підвищення рівня правосвідомості громадян та утвердження правових цінностей у суспільстві. Зокрема, наголошується, що ефективність правового виховання безпосередньо впливає на рівень правової культури, оскільки саме через нього забезпечується формування усвідомленого ставлення до права та готовності діяти відповідно до його вимог [3].

Особливого значення правове виховання набуває в умовах трансформації правової системи України, коли постає необхідність подолання правового нігілізму та формування стійких моделей правомірної поведінки. У таких умовах зростає потреба у посиленні ролі держави та інститутів громадянського суспільства у формуванні правових цінностей і підвищенні рівня правової обізнаності населення. Водночас ефективність цих процесів залежить від узгодженості правових, освітніх та інформаційних механізмів впливу. У цьому контексті підкреслюється, що ефективне функціонування правової системи неможливе без належного рівня правової культури, яка формується через поєднання різних засобів правового впливу, включаючи освітні, інформаційні та нормативні механізми [4].

Отже, правова культура та правове виховання виступають взаємопов'язаними складовими механізми правового впливу, що забезпечують формування правомірної поведінки суб'єктів права. Їх взаємодія створює умови для підвищення ефективності правового регулювання, зміцнення законності та формування відповідального ставлення до права. Водночас саме через їх узгоджене функціонування забезпечується реалізація правової політики держави та досягнення її стратегічних цілей. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження ролі заохочувальних правових норм як інструменту впливу на правову культуру та правове виховання у сучасному українському суспільстві.

У сучасній юридичній науці заохочувальні правові норми розглядаються як особливий різновид правових засобів, спрямованих на стимулювання соціально корисної та правомірної поведінки суб'єктів права. Їх сутність полягає у встановленні позитивних юридичних наслідків, що настають у разі здійснення поведінки, яка відповідає вимогам права та інтересам суспільства. Такий підхід забезпечує вплив на поведінку особи не через формування зацікавленості у досягненні правомірного результату. У наукових дослідженнях підкреслюється, що заохочувальні норми виступають ефективним інструментом правового регулювання, оскільки сприяють досягненню цілей права шляхом стимулювання бажаної поведінки суб'єктів [5, с. 224].

Сутність заохочувальних норм найбільш повно розкривається через їх мотиваційну природу. Вони спрямовані на вплив на інтереси, потреби та ціннісні орієнтації особи, формуючи внутрішню готовність до правомірної поведінки. На відміну від примусових механізмів, що ґрунтуються на загрозі санкцій, заохочувальні норми забезпечують добровільне виконання правових приписів, що підвищує ефективність правового впливу. У цьому контексті зазначається, що заохочення виступає формою правового стимулювання, яка сприяє досягненню соціально значущих результатів та підтриманню правопорядку [6, с. 71].

Характерною ознакою заохочувальних норм є їх відмінність від регулятивних і охоронних норм права. Вони не встановлюють обов'язкових приписів чи юридичної відповідальності за невиконання, а лише передбачають можливість отримання певних переваг у разі здійснення визначеної поведінки. Така конструкція забезпечує добровільний характер правомірної поведінки та її усвідомлений вибір суб'єктом. У науковій літературі підкреслюється, що заохочення виступає самостійним правовим засобом, який стимулює активну поведінку суб'єктів права, зокрема у сфері цивільно-правових відносин.

Важливим аспектом є місце заохочувальних норм у механізмі правового регулювання. Вони функціонують у взаємодії з іншими правовими засобами, доповнюючи регулятивні та охоронні норми та забезпечуючи комплексний вплив на суспільні відносини. Їх застосування сприяє підвищенню рівня добровільного виконання правових приписів і зменшенню необхідності використання примусових заходів. У дослідженнях наголошується, що поєднання стимулюючих і регулятивних механізмів забезпечує більш ефективне функціонування правової системи.

Окрему роль заохочувальні норми відіграють у різних галузях права, де вони забезпечують стимулювання соціально значущої поведінки суб'єктів. У публічному праві вони сприяють підвищенню ефективності державного управління та дотриманню законодавства, тоді як у приватному праві виступають засобом забезпечення виконання зобов'язань та розвитку економічної активності. У цьому контексті підкреслюється, що заохочувальні механізми мають універсальний характер і застосовуються у різних сферах правового регулювання [7].

Крім того, заохочувальні правові норми мають важливе значення у контексті реалізації правової політики держави. Вони сприяють формуванню правових цінностей, розвитку правової культури та підвищенню рівня правової активності громадян. Через механізм позитивного стимулювання вони закріплюють у свідомості суб'єктів уявлення про доцільність правомірної поведінки та її соціальну значущість. У наукових дослідженнях зазначається, що заохочувальні норми виступають складовою правової політики, спрямованою на формування ефективного механізму правового регулювання та розвитку правової культури суспільства [8, с. 28].

Тобто, заохочувальні правові норми є важливим елементом сучасного механізму правового регулювання, що поєднує нормативний вплив із мотиваційними засобами. Їх застосування забезпечує формування правомірної поведінки, підвищення рівня правової активності та сприяє розвитку правової культури суспільства. У цьому контексті вони виступають ефективним інструментом реалізації правової політики та забезпечення стабільного розвитку правової системи України.

Функціональне значення заохочувальних норм права проявляється передусім у їх здатності забезпечувати стимулювання правомірної поведінки суб'єктів шляхом впливу на їх мотиваційну сферу. На відміну від примусових механізмів, що орієнтовані на стримування правопорушень,

заохочувальні норми формують позитивну мотивацію до дотримання правових приписів. У цьому контексті вони виступають ефективним засобом забезпечення досягнення цілей правового регулювання, оскільки сприяють добровільному виконанню норм права та закріпленню соціально корисних моделей поведінки [5, с. 225].

Однією з ключових функцій заохочувальних норм є їх виховний вплив, який реалізується через формування правосвідомості та правових переконань суб'єктів. Вони сприяють засвоєнню правових цінностей, утвердженню поваги до права та формуванню стійкої орієнтації на правомірну поведінку. У цьому аспекті заохочувальні норми виступають важливим інструментом правового виховання, оскільки забезпечують не лише зовнішній вплив на поведінку, але й внутрішню трансформацію правових установок особи. Зазначається, що стимулюючий характер правових норм дозволяє формувати у суб'єктів переконання у доцільності дотримання права, що є основою високого рівня правової культури [6, с. 72].

Важливим функціональним аспектом є роль заохочувальних норм у формуванні та розвитку правової культури. Вони забезпечують інтеграцію правових норм у систему соціальних цінностей, сприяючи їх сприйняттю як суспільно значущих орієнтирів поведінки. Через механізм позитивного стимулювання такі норми закріплюють у свідомості суб'єктів уявлення про соціальну корисність правомірної поведінки, що сприяє підвищенню рівня правової активності громадян. У наукових дослідженнях підкреслюється, що заохочувальні норми є важливим елементом формування правової культури, оскільки вони спрямовані на закріплення правових цінностей та розвиток правосвідомості.

Окремо слід відзначити їх значення у реалізації правової політики держави. Заохочувальні норми виступають ефективним інструментом впровадження стратегічних напрямів правового розвитку, оскільки дозволяють узгодити інтереси держави та суспільства. Вони сприяють підвищенню рівня довіри до права, забезпечують добровільну участь громадян у правових процесах та підсилюють ефективність правового регулювання. У цьому контексті підкреслюється, що заохочувальний механізм є складовою правової політики, яка спрямована на формування соціально активної та відповідальної поведінки суб'єктів права [8, с. 29].

Крім того, заохочувальні норми виконують функцію підвищення ефективності правового регулювання, оскільки забезпечують досягнення його цілей із мінімальним застосуванням примусових заходів. Їх використання дозволяє оптимізувати механізм правового впливу, зменшити рівень правопорушень та підвищити рівень добровільного дотримання норм права. Це особливо важливо в умовах трансформації правової системи України, коли зростає значення внутрішніх мотиваційних чинників поведінки. У цьому аспекті заохочувальні норми виступають ефективним інструментом модернізації правового регулювання.

Таким чином, функціональне значення заохочувальних норм права полягає у їх здатності поєднувати регулятивний, мотиваційний і виховний вплив на поведінку суб'єктів. Вони забезпечують формування правової культури, сприяють ефективному правовому вихованню та підвищують результативність реалізації правової політики держави. Саме комплексний характер їх впливу визначає їх важливе місце у сучасній правовій системі України.

У сучасних умовах розвитку правової системи України підвищення ефективності заохочувальних норм права потребує комплексного підходу, який охоплює як нормативний, так і організаційний та мотиваційний аспекти. Однією з ключових проблем є недостатня системність їх застосування, що знижує їх вплив на формування правомірної поведінки та розвиток правової культури. У цьому контексті важливим є вдосконалення нормативного закріплення заохочувальних механізмів, зокрема шляхом чіткого визначення підстав, форм і умов застосування заохочень у різних галузях права.

Важливим напрямом є також забезпечення узгодженості заохочувальних норм із загальними принципами правової системи, зокрема справедливості, рівності та законності. Недостатня визначеність критеріїв застосування заохочень може призводити до їх формального використання або навіть зловживань, що негативно впливає на довіру до права. Тому необхідним є розроблення чітких механізмів контролю за застосуванням заохочувальних норм та підвищення прозорості відповідних процедур. Як зазначається у наукових дослідженнях, ефективність правового регулювання безпосередньо залежить від відповідності правових засобів реальним потребам суспільства та їх здатності забезпечувати досягнення поставлених цілей.

Окрему увагу слід приділити вдосконаленню мотиваційного потенціалу заохочувальних норм. Вони повинні враховувати інтереси та потреби суб'єктів права, що дозволить підвищити рівень їх сприйняття та ефективність застосування. У цьому контексті важливим є використання

сучасних підходів до правового стимулювання, орієнтованих на формування внутрішньої мотивації до правомірної поведінки. Як підкреслюється у дослідженнях, заохочення повинні не лише винагороджувати бажану поведінку, але й формувати стійкі правові установки та сприяти розвитку правової активності.

Значну роль у підвищенні ефективності заохочувальних норм відіграє їх інтеграція у систему правового виховання. Необхідно забезпечити узгоджене застосування правових, освітніх та інформаційних механізмів впливу, спрямованих на формування правової культури громадян. У цьому контексті заохочувальні норми можуть виступати ефективним інструментом закріплення правових знань і цінностей, оскільки вони стимулюють не лише дотримання норм права, але й активну участь у правовому житті суспільства.

Отже, вдосконалення заохочувальних норм права має здійснюватися на основі комплексного підходу, що передбачає удосконалення їх нормативного закріплення, підвищення прозорості та ефективності їх застосування, а також посилення їх мотиваційного та виховного потенціалу. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання, розвитку правової культури та більш результативній реалізації правової політики України.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що заохочувальні правові норми є важливим елементом механізму правового регулювання, який забезпечує стимулювання правомірної поведінки суб'єктів права. Їх функціональне значення полягає у поєднанні нормативного впливу з мотиваційними механізмами, що дозволяє досягати цілей правового регулювання шляхом добровільного виконання правових приписів. Заохочувальні норми відіграють важливу роль у формуванні правової культури та реалізації правового виховання, оскільки вони сприяють засвоєнню правових цінностей, розвитку правосвідомості та формуванню стійкої орієнтації на правомірну поведінку. Вони виступають ефективним інструментом впливу на внутрішні мотиваційні установки особи, що забезпечує більш високий рівень правової активності громадян. Встановлено, що ефективність заохочувальних норм залежить від їх узгодженості з правовою політикою держави, рівня їх нормативного закріплення та здатності відповідати реальним потребам суспільства. Їх комплексне застосування у поєднанні з іншими правовими засобами забезпечує підвищення результативності правового регулювання та зміцнення правопорядку. Тобто, заохочувальні правові норми виступають важливим інструментом розвитку правової культури та правового виховання, що сприяє формуванню соціально активної та відповідальної поведінки громадян і забезпечує ефективну реалізацію правової політики України.

Список використаних джерел:

1. Іроденко В. Т. Ціннісно-нормативні засади правової культури в системі правового розвитку України. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2024. №1 (83). С. 287-292.
2. Іроденко В. Т. Взаємодія правової політики та правової культури українського суспільства: методологічні орієнтири сучасного правотворення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. №11. С. 774-777.
3. Поліщук Т. С. Засоби формування правової культури особи в Україні : дис. д-ра філософії : 081 Право. Івано-Франківськ, 2024. 209 с.
4. Харченко Н. П. Ціннісні засади сучасної правової політики в Україні: дис. д-ра філософії : 081 Право. Івано-Франківськ, 2024. 188 с.
5. Керничний Н. І. Особливості застосування заохочувальних норм у публічному та приватному праві України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2023. Том 34 (73). № 6. С. 224-229.
6. Чалий Ю. І. Поняття цивільно-правових заохочень. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2024. № 4(107). С. 71-76.
7. Керничний Н. І. Заохочувальні норми права в механізмі правового регулювання : дис. д-ра філософії : 081 Право. 081 Право. Зклад вищої освіти «Університет Короля Данила». Івано-Франківськ, 2024. 236 с.
8. Котуха О. С., Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Вплив правової політики на формування заохочувального механізму правового регулювання і правової культури. *Правові новели. Науковий юридичний журнал.* 2024. № 22. С. 28-35.

Дата першого надходження статті до видання: 07.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026